

T. Tóth Tünde

„ÓRÁKIG NÉMÁN ÜL, MOZDULATLANUL NÉZI
A GALAMBOKAT”

- Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor* -

Péter Gáborról régóta esedékes egy átfogó, alapos munka, de nemcsak róla – ahogy a szerző, Müller Rolf rámutat: „(...) a »négyes fogat« tagjainak (Rákosi Mátyás – Farkas Mihály – Gerő Ernő – Révai József) tudományos apparátussal megalkotott portréi még mindig váratnak magukra.” (12.)

Müller korábban megjelent kötete, a *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban* már foglalkozott a pártirányításnak alárendelt politikai erőszakszervezet intézményi kérdéseivel, és ebben a kötetben is szentel teret a szovjet mintájú önálló hatósággá válás folyamatának (Államvédelmi Osztály, BM ÁVH, Államvédelmi Hatóság stb.), összefüggésben Péter Gábor egyéni ambícióival, riválisaival szembeni eljárásaival, mozgásterének behatárolhatóságával.

A méltán híres, *A tanú* című Bacsó Péter-filmből ismert karakter, Virág elvtárs (mint a köztudatban rögzült kommunizmus törvénytelen-segeinek már-már archetípusa) kiinduló- és végpontja a vizsgálódásnak: „»Egy élet súlyával a vállán« besavanyodott, sótlan figura volt Péter Gábor a hétköznapiakban, vagy az eljátszott szerep sokkal inkább a rendező zsenijének, képzeletének szüleménye? Valójában e kérdés, illetve a személy erőszaktoposszá válása ihlette e könyvet.” (18.)

Péter Gábor egy fogalom, ami magában foglalja a politikai rendszer brutalitását, törvénytelenégeit, elvakultságát, a következményekkel nem számoló karrierizmust és a szélsőséges elkötelezettséget. Péter Gábor egy rejtély, amely kiterjed a XX. század hatalmi mechanizmusaira, szerteágazó kapcsolatrendszerre, mai napig számos részletében megfejthetetlen működésére: „Péter Gábor neve egyet jelentett, és egyet jelent napjainkban is a születése pillanatában kommunista befolyás alá került magyar politikai rendőrséggel és annak bűneivel.” (8.) Végso soron viszont Péter Gábor az ellentétes értékpreferenciájú mítoszképződmények mögött mégiscsak egy ember volt. Müller pedig

nemcsak Péter Gáborra kíváncsi, hanem Kicsi, Lehoczky Lajos, Ceglédi, Bajusz, Bogdán, Márvány, Seszták Antal, de mindenekelőtt Eisenberger Benjamin személyére, tevékenységére.

Müller tehát a családi és szociokulturális környezet, az újfehértói csonkacsalád történetének vizsgálatával kezd: behatóan foglalkozik a terület általános jellemzésével, szokásaival, a család anyagi nehézségeivel, a korán elvesztett apa miatti hiátussal, Benjámint elhúzódozó gyerekkori betegségeivel. A pszichoanalitikai módszertannal azonban óvatosan és kritikusan bánik a szerző, tartózkodik attól, hogy a felnőtt tetteit a gyerekkorral magyarázza – és szerencsésen tartózkodik attól is, hogy Eisenberger Benjamin terheltségei, apakeresési törekvései, az illegalitás és a mozgalmon belüli pozícionálódás, a hirtelen jött vezetői szerep aspektusait ok-okozati viszonyba állítsa. Ezeknek a tényezőknek a közrejátszása azonban semmiképp sem elhanyagolható az életút megértéséhez, és ami legalább ennyire számottevő: a Péter Gábor-imázs kialakulásához. Müller ugyanis számot vet a politikai-ideológiai kommunikáció toposzaival: „a nép sokat szenvedett gyermeke”, a született vezető, aki az újfehértói iparos iskola felét bekapcsolta a szakszervezetbe stb. A túlherozált képhez mintegy hatalmi legitimációs gesztusként jelentősen hozzájárulnak az osztályharcos szellemet kifejező epitheton ornansok, amelyek a nyomtatott sajtóban (főleg a *Szabad Nép* hasábjain) megjelent egyfajta mítoszteremtési törekvéseként is értelmezhetők a kommunista pártban betöltött kiemelkedő szerep artikulálásán túl. Ugyanakkor Péterről ugyanilyen jogerősen lehetett volna kommunikálni az iparos iskolában gyenge eredményekkel két évet eltöltött, az Amerikába emigrált nővér által eltartott, egy teljes éven keresztül fekvőbeteg fiatal-képet, aki később szintén amerikai finanszírozottsággal folytathatott munkásmozgalmi tevékenységet.

Müller Rolf az első fejezetben a kommunikatív emlékezet, a jelenben továbbléelő múlt aspektusait skicceli föl. A 2006-os tüntetések értelmezései¹ látszólag távol esnek a biográfia tárgyától, de valójában a tágabb perspektíva általános kérdésfeltevései miatt nagyon is fontossá válnak. A könyv propaganda- és emlékezettörténeti aspektusból is sokatmondó munka. Érinti a tévesen forrásként kezelt szépirodalmi fikció-proble-

1 Ekkor állította a pedagógustüntetések vezéralakjáról, a Pedagógusok Szakszervezetének elnökéről az egyik folyóirat főszerkesztője, hogy Péter Gábor lánya.

matikát is (nemrégiben Vörös Boldizsár is foglalkozott a kérdéssel a *Történelemhamisítás és politikai propaganda: Illés Béla elmeszüleményei a magyar szabadságküzdelmek orosz támogatásáról* című munkájában). Háty Gyula (*Geboren 1900*), Erdey Sándor (*A recski tábor rabjai*) műveivel ellentétben ugyanis Péter Gábornak nem volt köze Kim Philby beszerzéséhez (69–70.). – Müller számos (elsősorban ÁBTL-) forrásra támaszkodik, főként Gyarmati György kutatásait építi be, de gyakran reflektál Galgóczi Ezsébetre is, hiszen az író az azon kevesek egyike, akik szóra tudták bírni Péter Gábort. A részletesen kifejtett kutatási eredmények mellett ugyanakkor (régóta, sokak által vizsgált) megválaszolatlan kérdések merülnek föl a témában. A Szovjetunió és (az illegális) kommunista párt viszonya – a szovjet közbeavatkozás mértéke és politikai céljai, Sztálin halálának vonatkozó következményei – a legfajszínűsőbb(ak), ezek mind-mind értékes aspektusai a könyvnek. A hazai szervezeti háló működése, Magyarországi Vörös Segély – amely szervezetileg is erősítette a mozgalom kapcsolatrendszerét – vagy a szétszakadás moszkvai irányítása (a sok konspirációs hiba után leváltották Kun Bélát, a KMP pedig felszámolta magát) az általános hatalmi hierarchia (önmagán végtelenül túlmutató) kérdéskörében foglal állást.

Péter Gábor szerepének megértéséhez a politikai büntetés-végrehajtás folyamatainak személyi felelősség-kérdését is tisztázni kell(ene): mikor és mennyiben befolyásolta a szovjet vezetés, vagy a kommunista párt belügyi, majd később államvédelmi bizottsága, vagy közvetlenül Rákosi azokat a rendelkezéseket, amelyek – akár döntéshozóként, akár végrehajtóként – Péter Gábor nevéhez fűződnek. Ami látható ellenben: felívelő karrier, egyre nagyobb hatalom, egyre kiterjedtebb befolyás: 1950 elejétől hatósági jogköreit és intézményi besorolását tekintve „egy kvázi államvédelmi minisztérium vezetője lett”, 1950 novemberében pedig bekerült a Politikai Bizottságba is – ráadásul Rákosi javaslatára. A kötet tétje inkább az, hogy a rendszer termelte-e ki magából Péter Gábort, vagy Eisenberger teremtette őt. Akárhogy is, Eisenberger Benjámint láthatóan tökéletes volt a Péter Gábor-szerepre.

Voltaképpen mozgásterének és kapcsolatainak alakulásával (a mozgalom, a párt aktivistáival, tagjaival, a betöltött szerepek változásaival) részletesen foglalkozik a szerző. Komját Aladár, Kun Béla, Kádár (megismerkedésükkor még Csermanek) János, Berija, Sztálin, Major

Tamás, Gobbi Hilda, Tömpe András, Rajk László stb. mind fontos szereplője a kötetnek, de főként Simon Jolán – és persze Péter vele megélt sajátos kommunista-szerelmi históriája: „Ha a Párt főtitkára a csontjaimat mindennap darabokra töretné, akkor is szeretni fogom és gondolatban kezet csókolok neki, mert én az életben két embertől kaptam a legtöbbet, tőle és Jolitól..” (214.) – írta a börtönben 1954-ben. Sokatmondó a viszony például Demény Pállal (aki melleleg Benjámint a Péter Gábor névre „keresztelte”) és akinek letartóztatását Péter vezényelte le: azt ígérte Demény feleségének, hogy ebédre visszahozza a férjét – csak azt nem tette hozzá, hogy egy 10 évvel későbbi ebédre.

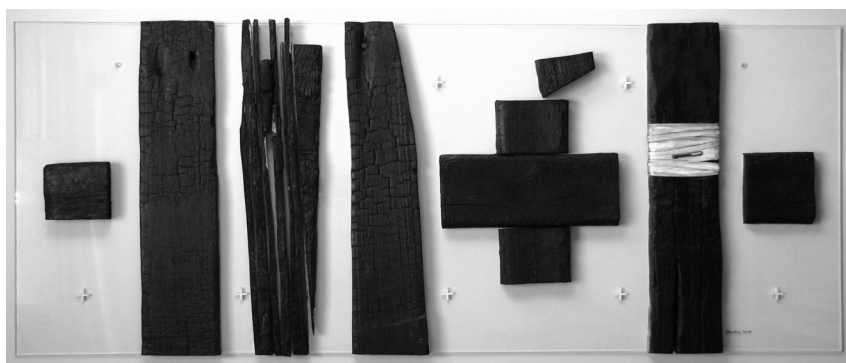
Az erőszakszervezet feje által elkövetett törvénytelenések, eleve a „bűn” fogalmi kereteinek, határainak kijelölése sem könnyű feladat. Müller a vallatómódszereket – a verbális agressziótól a fizikai bántalmazásig, a zsarolástól a súlyos (akár halált okozó) testi sértésig – széles skálán ismerteti, beleértve Bálint Istvánnak, a hatóság főorvosának szerepét az állomány oktatásában (bár magam részéről szívesen olvastam volna az internálótáborokról, a kitelepítésekről is). Müller szerint Péter brutalitása elsősorban nem a tettelegesség szintjén, hanem az adott célok eléréséhez választott utasítások szadista, embertelen módszereiben mutatkozott meg; a hamis beismerő vallomások aláírása érdekében verésekre, kínzásokra adott parancsokban – vagy akár a koncepciós perek lefolytatásában (például politikailag szükséges színjátéknak feltüntetett tárgyalások esetében, amelynek vádlottjai vallo-másukkal asszisztáltak a lefolytatáshoz, és túl későn döbrentek rá, hogy az előzetes ígéretekkel szemben, a halálos ítéleteket végre is hajtják).

Mindebben Péter saját felelősségének és főként a felelősségre vonásának körvonalazása – elhelyezve a változékony politikai viszonyrendszerben – külön érdeme Müller kötetének. Az ítélethozás körülményei, előzményei és utóélete a könyv legizgalmasabb részeit teszik ki. A fellelhető forrásokat mind jelentőségük, mind információértékük alapján, mégis könnyen befogadható, olvasható stílusban adja közre (Sztálin, Berija feltételezhető szerepével együtt) a pillanatnyi politikai helyzettől függő eljárás fordulatait a letartóztatási parancstól a vádemelésen át a végrehajtásig.

A Péter Gábor-per (amely beágyazódik egy általános gyakorlatba, ez esetben a bűnbakképzéssel megalapozott perben valódi bűnök elköve-

tője elítélésének koncepciójába) a felső vezetés részéről nem nélkülözhetette a minél szélesebb körű retorzió igényét, így eljárás alá kerültek Péter családtagjai, de még a fűszerkereskedő is. Péter Gábort az alábbi pontokban találták bűnösnek: népellenes tevékenységben, hűtlenségben, halált okozó súlyos testi sértésben, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, külföldre szökés elősegítésében és társadalmi tulajdon elleni bűntettben. Ugyanakkor (a teljesség igénye nélkül) az alábbi kitüntetések vette át: Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozat, Közbiztonsági Szolgálat Jele (Rajktól), Díszérme (Kádártól), Magyar Köztársasági Érdemrend III. osztályát (a Rajk-perért), Köztársasági Elnök Elismerésének Arany Koszorúja, Magyar Népköztársaság Érdemrend II., III., IV. osztálya stb.

Péter Gábor élete ugyanakkor legalább annyit árul el a hazai politikai életről, mint Eisenberger Benjámín személyéről, vagyis arról, hogy az, aki a közvetve vagy közvetlenül, de kimagasló mértékben és tevőlegesen vállalt részt a Rákosi-terrorban, békés öregkorában olykor órákig némán ült, és mozdulatlanul nézte a galambokat.

Napról napra (120x50 cm)